

<https://doi.org/10.62837/2024.6.369>

SƏFIXANOVA AFƏT.H
Asefixanova@amu.edu.az
ALCANOVA AYGÜN .C
alcanova@amu.edu.az
ALCANOVA JALƏ
jalcanova@amu.edu.az
Azərbaycan Tibb Universiteti

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜXTƏLİF DİL BACARIQLARINDAN İSTİFADƏ

XÜLASƏ

Açar sözlər: dinləmə, oxuma, yazı, danışıq, vərdiş və bacarıqları.

Müasir dövrdə xarici dilin tədrisində əsas məqsəd dil haqqında məlumatlı olmaq, bilik və bacarıqlardan istifadə etməkdir. Tədris olunan xarici dildə ünsiyyət və bu dildə bacarıq vərdişlərinin tələbələrə öyrədilmənin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu məqsədlə hər bir dilin aspektlərinin (fonetika, yazı, danışıq, eşidib-anlama) mənimsənilməsi işin əsasını təşkil edir.

Sözün mənasının izahı isə məzmun xəttindən asılıdır. Sözlərin mənasını müəyyənləşdirmək üçün əsas vasitə sözlərin cümlə daxilində izahıdır. Bu vasitə sözün ilk növbədə həqiqi mənasını ortaya qoyur və tələbləri eşitmə prosesinin də onun mənasında başa düşməyə hazırladır. Yüksək vəziyyətdə bilik əldə etmək üçün dinləmə, danışıq, yazı vərdişləri əsas yer tutur. Müasir və daim yenilənən dünyada dil bacarıqları olduqca vacibdir. İngilis dilinin unikal dillərdən biri kimi öz aktuallığını bu gündə qoruyub saxlayır və zaman keçdikcə bu aktualıq artıq zərurətə çevrilmişdir. İngilis dili istər funksional, istərsədə strukdur cəhətdən digər dillərdən fərqlənir. İngilis dili bütün dünyada birləşdirən yeganə dildir. İngilis dili tədris və təlim prosesində istifadə edildiyi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. İngilis dilinin vacib dillərdən biri olmasının əsas səbəblərindən biri də ona olan tələbatla bağlıdır. Dinləmə və oxuma bacarığı məlumatları qəbul etməklə, danışıq və yazı bacarıqları isə məlumatları ötürməkdə xüsusi rol oynayır. Məqalədə ingilis dilinin tədrisi üçün bu bacarıqların mənimsənilməsi və inkişaf etməsi yönündə dala geniş tədqiqatlar aparılmışdır.

Danışıq – Ünsiyyət vasitələrin effektiv şəkildə göndərilməsi və qəbul edilməsi deməkdir. Danışıq dördündən ən vacib və ən üstün sayılan bacarıqdır. Danışıq iki produktiv bacarıqdan biridir. Danışarkən məlumat ortaya çıxarırıq və məlumat ötürürük və informasiya boşluqlarını doldururuq. Qısaca, əminliklə deyə bilərik ki, biz ünsiyyət üçün danışıq, yəni ideyalarımızı və ya fikirlərimizi başqalarına ötürürük. Xarici dildə danışmaq üçün əvvəlcə diqqətlə dinləmək

lazımdır. Nəticələrdə, ünsiyyətdə olmaq, praktiki təcrübə bu bacarığa yiyələnməyin tək yoludur. Tək bir misal məsələni bizə aydınladıracaq. Oxu nitq fəaliyyətinin ünsiyyət sahəsində, insanların sosial fəaliyyətinə daxil olan bir növüdür və müəyyən şifahi ünsiyyəti təmin edir, insanı biliklə zənginləşdirir, ona ətraf aləmi dərk etməyə, hisslərini və iradəsini inkişaf etdirməyə, insan şəxsiyyətinin formalaşmasına kömək edir. Oxu hər bir mütəxəssisə üçün çox vacib olan bir amildir, çünki o çoxlu məlumatı ancaq yazılı, çap olunmuş materialdan əldə edir. Xarici dildə oxuma insana məlumatı əldə etməkdə vaxta qənaət etməyə kömək edir.

Oxunun nitqin fəaliyyətinin bir növü kimi xüsusiyyəti onun effektiv bir vasitə olduğunu aşkar edir. Oxu zamanı yadda saxlama həm qeyri ixtiyari, həm də ixtiyari olur. Qeyri ixtiyari diqqət sürətli oxu zamanı formalaşır və bu zaman oxucunun diqqəti tək cə mətənin məzmununa deyil, həm də dil vahidlərinin və onların ifadəliyinə yönəldilir. Tələbələrin diqqəti şüurlu surətdə tapşırıqlara, çalışmalara cəlb olunur. Praktik iş zamanı hər iki yaddaşa arxalanmaq vacibdir.

Nitq fəaliyyətinin bir növü kimi oxu xarici dil tədrisində həm məqsəd, həm də vasitə kimi böyük praktik əhəmiyyət kəsb etmişdir. Oxu yazılı materiala əsaslanır. Şifahi nitq materialına nisbətən nitq fəaliyyətinin bu forması uzun müddətli, uzun müddət dəyişməz olaraq qalır. Ona görə də məlumat alma mənbəyi kimi oxu materialı daha etibarlıdır və istənilən vaxt həmin mənbəyə müraciət edib məlumatı olduğu kimi əldə etmək olar.

Xarici dildə oxu bacarığına yiyələnmək, bu fənnin orta məktəbdə öyrədilməsi praktik məqsəd daşıyır. Tələbənin oxuya bilməsi üçün kifayət qədər leksik və qrammatik materialları mənimsəməsi lazımdır.

Metodik ədəbiyyatın araşdırılması göstərir ki, istər metodislər, istərsə də psixoloqlar oxunun əhəmiyyətini nəzərə almış, öz kitablarında oxuya kifayət qədər yer ayırmışlar.

İnformasiya mübadiləsi və onun ünsiyyətdə yeri. İnsanların bir-biri ilə informasiya mübadiləsi ünsiyyətin daha geniş yayılmış tərəfi, cəhəti olmaqla psixoloji ədəbiyyatda ünsiyyətin kommunativ tərəfi adlanır. İnformasiya mübadiləsi prosesində insanlar bir-birilərinin fikirləri, ideyaları, hissləri, istək və arzuları və s. ilə tanış olurlar. Başqa sözlə insanlar bu prosesdə həyat və fəaliyyətləri üçün zəruri olan informasiya mübadiləsini həyata keçirirlər. Bucür informasiya mübadiləsi olmadan insanların birgə yaşayışı və fəaliyyəti çətinləşər, mümkün olmazdı.

Ünsiyyət zamanı həyata keçirilən informasiya mübadiləsində iki tərəf iştirak edir: məlumatı, informasiyanı verən və məlumatı qəbul edən. Birinci tərəf – informasiyanı verən **kommunikator**, ikinci tərəf – informasiyanı qəbul edən isə **resipient** adlandırılır. (1 səh 18-21)

Dinləmə bacarığı reseptiv bacarıqlardan biridir. İnsanı hər hansı bir mesajı və ya informasiyanı bir başqa insan tərəfindən və yaxud fərqli avadanlıqdan məsələn radio televizor kimi qurğulardan eşidərək dinləyərək qəbul edir. Buna görə də bu bacarıq qəbul etmə bacarığı və ya reseptiv bacarıq adlanır.

Bir neçə dinləmə vərdişlərimiz vardır. Xəbərlər, mühazirələr, mahnılar, hekayələr, qaydalar, hava şəraiti və s. kimi mətlər günlük dinləmə vərdişlərimizdir.

Passiv dinləmə metodu aktiv dinləmənin tərkib hissəsidir. Tədrisdə bu metodlardan mütəmadi istifadə olunur.

Bəzən müəllimlərin tədris edərkən istifadə etdiyi metodlarda hər sözü cümləni tərcümə etdikləri üçün şagirdlərdə passiv dinləmə bacarıqlarına yol açırlar. Bu şagirdlərin daha sonra dinləmə və danışmaq bacarıqlarında daha az marağının olduğunu ortaya çıxardır. Belə halardan qaçınmaq üçün şagirdlər dərslərdə ingilis dilinə qulaq asmalı və sinifdə ingilis dilində danışmağa can atmalıdır. Onların passiv dinləmə bacarığı aktiv dinləmə bacarığına çevrilməlidir və günlük həyatda istifadə edilməsində köməklik olunmalıdır. Əlbəttə ki, burda əsas məsələ müəllimin seçdiyi tədris metodu çox önəmlidir. Şagirdlərə anlamaq üçün dinləmək bacarığını formalaşdırmalıdır. Hər sözə deyildə məzmun yönəlmələrini öyrətməlidir və buna uyğun dinləmə strategiyaları yaratmalıdır.

Məsələn: Where are you going? (Haraya gedirsən?) Məktəbə gedirəm. Tərcümə; I am going to school və ya sadəcə To school (məktəbə) tələbə məzmun məktəb olduğunu anlamalıdır. Və bütün cümləyə diqqət yetirməyin vacib olmadığını anlamalıdır eyni qaydada gələcəkdə danışmada da istifadə edə bilsin. (2 səh 28-32)

Əgər biz yalnız dili təsvir etmək, onun formasını, qrammatik qaydaları əzbərləsək, biz dildən istifadə etməyi öyrənməyəcək. Bizdanışmağı ancaq danışmaqla öyrənə bilirik (məşq etməklə) Beləliklə, bu bacarığı inkişaf etdirmək üçün yeganə cavab dili məşq etdirməkdir. Dili məşq etmək üçün müxtəlif yollar vardır. Sinifdə müəllim tələbələrə ingilis dilində danışmağa həvəsləndirməlidir və özü onlarda yalnız bu dildən istifadə etməlidir. Digər dil inkişaf etmə vərdişləri filmlərə baxmaq və ya dil daşıyıcıları ilə canlı ya da internetdən danışaraq mənimsənə bilər.

Dildə dəqiqlik – Bura qrammatikanın məşqi, sözlərin tələffüzü forması, vurğusu kimi daxildir. Sinifdə bu hissə kifayət qədər inkişaf etdirilmir və tələbələrə öyrədilir. Tələbələrə dəqiqlik hissəsinə o qədər önəm verilir ki səlislilik (fluency) hissəsi unudulmur.

Səlislilik – kommunikativ bacarığın inkişafında çox böyük rol oynayır. Tələbənin qrammatik səhvləri burda vacib nöqsan sayılmasada qarşı tərəfin kifayət qədər düğün anlaması üçün ciddi səhvlərin qarşısı alınmalıdır.

Qrup müzakirələri, dil məşqləri, rolculuq oyunu, mini mühazirələr dəqiqlik və səlisliliyin inkişaf etdirilməsində istifadə ediləbiləcək üsullardır.

Oxuma bacarığı - 2 reseptiv bacarıqlarından biridir. Mətni oxuyub anlamaq üçün istiadə olunan bacarıqdır. Oxuma bacarığı özündə mətni oxuyanı, mətndəki məlumatları anlayıb izahi özündə əks etdirir. Biz müxtəlif mətnlərdə üzləşirik və müxtəlif məqsədlərlə onları oxuyuruq. Bəzən ümumi məlumat axtarıraq bəzən hər sözə diqqət yetirərək xüsusi məlumatlar toplayırıq.

Oxuyarkən mətni sürətli şəkildə gözdən keçirməyə skimming, mətnin hər hissəsinə daha diqqətlə oxuyub nəzər yetirilməsinə isə scanning deyilir.

Yazı – produktiv bacarıq sayılır çünki biz öz fikirlərimizi, ideyalarımızı yazı şəklində ortaya çıxarıyıq. Bu bacarıq vasitəsilə ünsiyyət qurmaq üçün çoxlu məşqlər edilməlidir və təcrübə yığılmalıdır. Yazı bacarığı 4 bacarıq arasında tələbələr üçün ən çətin gələn bacarıqdır. Buna görə də bu bacarıq mütəmadi olaraq məşq edilməlidir. Yazı yazarkən onun məqsədini unutmamalıyıq. Yazının məqsədi ünsiyyət qurmaqdır. Biz yazı üzərindən məlumat paylaşırıq, fikirlərimizi ideyalarımızı insanlarla bölüşərək ünsiyyət qururuq. Bunu şifahi ünsiyyətdə qurabilmədikdə istifa edirik. Yazıda qarşıladığımız çətinliklər ondan ibarətdir ki biz bəzən kifayət qədər söz ehtiyatımız olmur yaxud mətni necə başlayıb necə bitirmək lazım olduğunu bilmədiyimiz üçün çətinlik çəkirik. Müəllim sinifdə yazı bacarığına kifayət qədər səy və vaxt ayırmalıdır, tələbələrin qarşılaşa biləcəyi çətinlikləri onlara izah edib onlara məşq etməlidir.

Dil öyrənərkən bacarıqlara yiyələnmək və onları mənimsəmək çox vacibdir. Hər bir bacarıq ayrılıqda öyrədilməlidir. Məsələn, İngilis dilinin qrammatikası ilə işləyirsinizsə, yazmaq və oxumaq üçün məşq edirsiniz. Əgər ucadan oxuyursansa, oxumağı və danışmağı məşq edirsiniz. Əgər mətni təkrar danışsınızsa, nitqi inkişaf etsdirirsiniz.

Ali məktəblərdə yazı və oxuya daha çox diqqət verildiyi üçün tələbələrdə dinləmə və danışmaq bacarıqları kifayət qədər formalaşmır. Biz bilir ki, danışmağı öyrənmək üçün danışmaq lazımdır. Beləliklə, bu nəticəyə gəlmək olar ki, tədris zamanı qeyd edilən hər bir bacarığın (dinləmə, yazı, oxu, danışmaq) inkişafına və mənimsənilməsinə ayrı ayrılıqda diqqət yetirilməlidir.

Safikhanova AFAT

Asafikhanova@amu.edu.az

Alganova AYGUN

alganova@amu.edu.az

Alganova JALA

jalganova@amu.edu.az

Using different language skills teaching English language Summary

Key words: listening, reading, writing, speaking, skills, receptive, productive, teaching, learning. Language is the most important and superior means of communication. Before a baby can speak his mother tongue, he simply listens to his parents, imitates them and then he begins to speak fluently. As he grows up, he learns to read and write in his native language. These 4 skills are also very important while learning a foreign language. Listening and reading skills help to receive information (receptive, skills), and speaking and writing skills help to transmit information (productive skills).

Modern and constantly changing world, language skills and knowledge are very important. In this regard, the issue of mother tongue and second foreign language is

of particular importance. English, as one of the unique languages, still retains its relevance today, and over time, this relevance has become a necessity. English differs from other languages both functionally and structurally.

We can say without a doubt that English is the only language that unites the whole world. The most obvious example of this can be clearly seen when traveling to countries where different languages are spoken. It is also an important language because it is used in the teaching and learning process. Suffice it to say that English is taught as a second language in many countries. Of course, this is not without reason. One of the main reasons why English is one of the most important languages is the demand for it. In this article more research on mastering an developing language skills have been done in teaching processes.

**Сафиханоба А.Г
Алджанова А.С
Алджанова.Ж**

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЦ РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: чтение, письмо, говорение (речь), понимание на слух, навыки и умения, принимающий, продуктивный.

Мы знаем что люди общались

Друг с другом по-разному. Язык – самое важное и высшее средство общения. Эти 4 навыка также очень важны при изучении иностранного языка. Навыки аудирования и чтения помогают получать информацию, а навыки устной и письменной речи помогают передавать информацию.

В современнов и постоянно меняющемся мире языковые навыки и знания очень важны. В этой связи особое значение приобретает вопрос о родном языке и втором иностранном языке. Английский как один из уникальных языков по-прежнему сохраняет свою актуальность сегодня, и со временем эта актуальность стала необходимостью. Английский язык отличается от других языков как функционально, так и структурно.

Можно без сомнения сказать, что английский – единственный язык, объединяющий весь мир. Самый очевидный пример этого можно наглядно увидеть, путешествуя по странам, где говорят на разных языках. Это также важный язык, потому что он многих странах английский преподается как второй язык. Конечно, это неспроста. Одна из основных причин, почему английский является одним из самых важных языков – это спрос на него.

В своей статье я провела больше исследований по приобретению и развитию этих навыков при обучении иностранного языка.

ƏDƏBİYYAT:

1. Bachman, L. & Palmer, A. Language testing in practice. Oxford 1996
2. Canale, M., & Swain, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1980
3. Kassim English communicative events and skills needed at the workplace: Feedback from the industry. 2010
4. F. Veysəlli struktur dilçiliyin əsasları Bakı 2005

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 03.06.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.06.2024

**Rəyçi: professor Məmmədova Z.Ş
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**